

برآورد وضعیت موجود دارایی‌ها با استفاده از تکنیک‌های ارزیابی مشارکتی (مورد مطالعه: روستای

سرماج)

عبدالحمید پاپ‌زن^۱، اکرم بینانیان^{۲*}، زهرا رنجبر^۳

^۱ دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

^۲ دانشجوی دکتری گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

^۳ دانشجوی دکتری، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

*نویسنده مسئول مکاتبات: Email: binaianakram@yahoo.com

چکیده

فرآیند ایجاد تحول و پیشرفت در سطح روستاها با تلاش و کوشش جوامع محلی و با حضور و مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری است که موجب می‌شود مشکلات و نارسایی‌ها به درستی شناسایی شده و برای رفع آن اقدام شود. طرح توانمندسازی جوامع محلی و توسعه پایدار منابع طبیعی در کلیه شهرستان‌های استان کرمانشاه و با هدف توانمندسازی روستائیان با رویکرد پایداری منابع طبیعی اجرا شده است. جامعه‌ی مطالعاتی این تحقیق، روستای سرماج در شهرستان هرسین است که به عنوان یکی از چهارده روستای پایلوت در این طرح انتخاب شده است. هدف از مطالعه، بررسی وضعیت موجود دارایی‌های روستائیان با استفاده از تکنیک‌های ارزیابی مشارکتی شامل نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی، تکنیک نقشه دسترسی به منابع طبیعی، تکنیک طبقه‌بندی مشارکتی درآمد و تکنیک سیاهه دام می‌باشد. با اجرای تکنیک‌ها، علاوه بر ارزیابی وضعیت موجود دارایی‌های پنج‌گانه، زمینه مشارکت فعال و آگاهانه روستائیان که از الزامات توسعه‌ی پایدار روستایی است فراهم گردید.

واژگان کلیدی: توانمندسازی، ارزیابی مشارکتی روستایی، روستای سرماج

Estimating the status of assets by application of participatory techniques (The study of Sarmaj Village)

Abdolhamid Papzan¹, Akram Binaian^{2*} and Zahra Ranjbar³

¹Associated Prof. Department of Agricultural Extension & Education. Agricultural College. Razi University. Kermanshah. Iran.

²PhD Student. Department of Agricultural Extension & Education. Agricultural College. Razi University. Kermanshah. Iran

³PhD Student Department of Agricultural Extension & Education, College of Agriculture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

*Corresponding author : Email: Binaianakram@yahoo.com

Abstract

The change and improvement at the rural level, with the efforts of local communities and with the presence and participation of people in planning and decision making, will identify problems and resolve them. In this regard, a plan for the empowerment of local communities and the development of sustainable resources in all counties of Kermanshah province has been implemented. The goal of this project is to empower rural people with a sustainable natural resource approach. The research population of this study is the Sarmaj Village in Harsin County. The purpose of this study is to investigate the existing status of villagers' assets by using participatory evaluation techniques; natural resource mapping and land use, mapping access to natural resources, income classification and livestock log technique. By implementing the techniques were provided the status of five assets and the participation of rural people, which are prerequisites for sustainable rural development.

Keywords: Empowerment, Participatory Rural Appraisal, Sarmaj village

مقدمه

امروزه نگاه محققان کشاورزی و علوم انسانی به تحقیق در روستاها دگرگون شده است. تحقیقات کمی مورد انتقاد فزاینده ای قرار گرفته است و حرکت به سوی یک دیدگاه جدید است. نگاهی نو که اولین بار توسط چمبرز با بیان انتقادات به تحقیقات پیمایشی مطرح گردید. این که چه اطلاعاتی را ما می توانیم بدست آوریم که بیشترین شکل از واقعیت را داشته باشد، از جمله دغدغه های محققان بوده است. برای کسب این اطلاعات انواع مختلفی از روش های کیفی یا کمی مطرح شده است. روش های کمی به جهت خصوصیات خاص خود منجمله دقیق بودن و قابل دفاع بودن و کمتر خطا پذیر بودن مورد توجه و کاربرد متخصصان امر بوده است. با این وجود برخی معتقدند که ذهنیت مردم را نمی توان به صورت کمی به دست آورد، بالاخص که در داده های کمی شکل و ماهیت ابزارهای تحقیق منجمله پرسشنامه از تراوشات ذهن محقق بیرون می آید و ممکن است با دیدگاههای مردم یکی نباشد، لذا جهت حل این موضوع محققان سوی تحقیق های کیفی روی آوردند (عزمی، ۱۳۸۷). روستائیان اطلاعات بسیار زیادی از جامعه خود دارند و آن را بهتر از محققان می شناسند و به مسائل، مشکلات، نیازها و راه حل های آنها وقوف بیشتری دارند. منتهی در شرایط اجتماعی اقتصادی و فرهنگی غالب، روابط به گونه ای رقم خورده که آن ها در ارتباط با برنامه ها، پروژه ها و طرح های دولتی، ملی و حتی خصوصی، خود را منفعل می دانند. و منتظرند تا پروژه ها به انجام برسند و در جستجوی منافع جمعی و منافع خود می باشند. چنین نگرشی به منفعل باقی ماندن جوامعی چون جوامع روستایی منجر می شود. پروژه های متعددی با چنین فرآیندی انجام می شود که با مشکلات نسبی گوناگونی روبه روست (مقصودی و رحیمی، ۱۳۸۷). ناموفق بودن پروژه ها در جوامع روستایی و عشیره ای از این امر حکایت می کند. بنابراین، روش های مشارکتی باید در جهت رفع مشکلات فوق برآیند و بتوانند جامعه محلی و اقشار منزوی را در جهت انجام پروژه ها فعال کنند، به گونه ای که با جلب مشارکت فعال و خارج کردن آن ها از پوسته بی تحرکی، آن ها را در جهت توانمند سازی هدایت کنند. این عقیده که دانشمندان "تحقیق" و کشاورزان "کشاورزی" می کنند فقط تا اندازه ای صحیح است؛ باید پذیرفت که روستائیان نیز پژوهش و تحقیق می کنند. شواهد بسیاری وجود دارد که نشان می دهد روستائیان خود محقق و تحلیل گرند (مایندرتسما، ۱۳۷۶). روش های تحقیقات مشارکتی متنوعی، جهت کار با روستائیان پیش بینی شده است که از جمله آن ها می توان به روش ارزیابی مشارکتی روستایی اشاره کرد. ارزیابی مشارکتی روستایی، شکل تکامل یافته ارزیابی سریع روستایی است که در اواخر دهه ۱۹۷۰ شکل گرفت و به طور عمده، توسط گروهی به سرپرستی چمبرز در دانشگاه ساسکس انگلستان دنبال می شد. هدف بیشتر این رهیافت ها، یافتن راه های بهتر برای آگاهی یافتن بیرونی ها از زندگی روستائیان بود (کمالی، ۱۳۸۵). در اواسط دهه ۱۹۸۰، واژه مشارکت که قبلا در حوزه توسعه مطرح بود وارد قاموس ارزیابی سریع روستایی گردید و عملاً رهیافت دیگری با عنوان ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) شکل گرفت. PRA، در گذشته یک رهیافت یا روشی برای یادگیری درباره زندگی و شرایط روستایی از، با و به وسیله روستائیان با تأکید بر یادگیری توسط افراد غیر بومی بود. امروزه PRA، چیزی فراتر از یادگیری است و شامل تجزیه و تحلیل، برنامه ریزی، اقدام، نظارت و ارزشیابی می شود. امروزه PRA دیگر یک رهیافت نیست بلکه خانواده ای از روش ها و رهیافت ها است که روستائیان را قادر می سازد تا دانش خود را پیرامون زندگی و شرایط محلی با دیگران در میان گذاشته، ارتقاء داده و تجزیه و تحلیل کنند تا بدین ترتیب بتوانند در برنامه ریزی، اقدام یا عمل، نظارت و ارزشیابی مشارکت بیشتری داشته باشند. به اعتقاد بسیاری، PRA به دنبال توانمندسازی افراد زیر دست مانند زنان، اقلیت ها، فقرا، ضعیفان و گروه های آسیب پذیر می باشد تا جریان قدرت را معکوس نماید (فمی و همکاران، ۱۳۸۳). در این زمینه مطالعات متعددی انجام گرفته است از جمله صادق زاده و همکاران (۱۳۹۳) با استفاده از تکنیک های ارزیابی مشارکتی به بررسی مسائل و مشکلات موجود در روستای زنان پرداخته و یک برنامه ریزی اجتماعی روستایی با تکیه بر مشارکت مستقیم مردم محلی در جهت شناخت مسائل و مشکلات روستای خود ارائه داده اند. مقصودی

¹Participatory Rural Appraisal
²Rapid Rural Appraisal
³Chambers
Sussex

و رحیمی (۱۳۸۷) در مطالعه خود به ویژگی های رهیافت "ارزیابی مشارکتی روستایی" پرداخته و با استفاده از ابزارها و فنون روش ارزیابی مشارکتی روستایی چهار روستا در منطقه اوان قزوین را مورد بررسی قرار داده اند. زرنگار و رحیمی (۱۳۸۸) در مطالعه خود با استفاده از روش ارزیابی مشارکتی، روستاهای زلزله زده بم را مورد بررسی قرار داده و مسائل و مشکلات مختلف مردم را در زمان بروز بحران و چگونگی مدیریت آن را ارزیابی نموده اند. طالب و همکاران (۱۳۸۹) در بررسی خود با استفاده از رهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی، نسبت به برنامه ریزی تعاملی گردشگری روستایی اقدام نموده اند. لیمفو (Limpho, 2015) با بررسی اهمیت مشارکت روستاییان در توسعه گردشگری، مشارکت اعضای جامعه در تدوین مقررات، اجراء نظارت و ارزیابی را برای توسعه پایدار گردشگری روستایی سودمند دانسته و همکاری بین تمام ذینفعان مرتبط با گردشگری را ابزاری ایده آل برای ترویج گردشگری روستایی معرفی کرده اند. به طور کلی، هدف از اجرای تکنیک های ارزیابی مشارکتی در تمامی مطالعات انجام شده با افزایش مشارکت مردم محلی و زمینه سازی حضور آنان جهت شناسایی مشکلات و ارائه راه حل آنها مرتبط است. مطالعه حاضر نیز در نظر دارد با اجرای تکنیک های ارزیابی مشارکتی به جمع آوری اطلاعات و ارزیابی دارایی های روستائیان بپردازد و زمینه مشارکت روستائیان را در فرایند پروژه توانمندسازی جوامع محلی فراهم نماید. لازم به توضیح است که پروژه توانمندسازی جوامع محلی مبتنی بر سه محور اساسی "معیشت پایدار"، "انسجام سازمانی" و "مدیریت یکپارچه و پایدار منابع طبیعی" در سال ۹۴-۱۳۹۳ با هدف توانمندسازی محلی، توسعه پایدار زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی فرهنگی روستا با بهره گیری از مشارکت آگاهانه و فعال روستائیان اجرا گردیده است. این پروژه در سطح ۱۴ شهرستان استان کرمانشاه، و در روستاهای پابلوت هر شهرستان به اجرا درآمده است. در شهرستان هرسین، روستای تاریخی "سرماج حسین خانی" واقع در دهستان شیرز و در ۳۵ کیلومتری شهرستان هرسین به عنوان روستای پابلوت انتخاب گردید. پروژه مذکور شش هدف به شرح زیر را دنبال کرده که مطالعه حاضر به بررسی هدف اول پرداخته است:

- هدف اول: بررسی وضعیت موجود دارایی های پنج گانه طبیعی، انسانی، اجتماعی، مالی و فیزیکی بهره برداران منابع طبیعی
- هدف دوم: بررسی میزان توانایی بهره برداران منابع طبیعی برای سازگاری و مقابله با آسیب ها و شوک های تهدیدکننده معیشت
- هدف سوم: شناسایی راهبردها و اقدامات معیشتی موجود بهره برداران منابع طبیعی
- هدف چهارم: شناسایی مقصدها و پیامدهای معیشتی بهره برداران منابع طبیعی
- هدف پنجم: شناسایی راهبردها و اقدامات لازم برای ارتقای سطح پایداری معیشت بهره برداران با تاکید بر توسعه پایدار منابع طبیعی
- هدف ششم: برنامه ریزی مشارکتی برای اجرایی کردن راهبردها و اقدامات لازم برای ارتقای سطح پایداری معیشت بهره برداران

مواد و روش ها

روش تحقیق مورد استفاده در این مطالعه، روش تحقیق کیفی است. جامعه آماری این تحقیق را، روستای "سرماج حسین خانی"، یکی از روستاهای پرجمعیت شهرستان هرسین تشکیل می دهد؛ طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، این روستا دارای ۳۵۶ خانوار و ۱۲۶۴ نفر جمعیت است. اکثریت ساکنین این روستا، جزء اقوام لک و از طایفه های متعددی از جمله طوایف حسین خانی، تاج الدینی، خان بیگی، کریم خانی، مرادقلی، ملکی، معصومی رحمانی، خسروی و ... هستند. هدف از انجام این مطالعه، بررسی وضعیت موجود دارایی های روستائیان با استفاده از تکنیک های ارزیابی مشارکتی می باشد. جهت دستیابی به اهداف مطالعه، تکنیک های نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی، تکنیک نقشه دسترسی به منابع طبیعی، تکنیک طبقه بندی مشارکتی درآمد و تکنیک سیاهه دام به کار گرفته شد. جهت اجرای تکنیک نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی، از روش نمونه گیری هدفمند با حداکثر اختلاف^۵ استفاده شد. بدین ترتیب، آقایان در گروه ۱۲ نفره و خانم ها در گروه ۸ نفره سازماندهی شدند (تصویر شماره ۱ و ۲). قبل از شروع کار، اهداف انجام تکنیک، برای مشارکت کنندگان تشریح و روشن شد؛ سپس فرآیند نقشه کشی با تسهیل گری اعضای تیم پروژه آغاز گردید. زمان صرف شده برای اجرای این تکنیک، حدود دو ساعت بوده است.

⁵Maximum Variation Sampling

تصویر ۱ - مشارکت مردان در اجرای تکنیک نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی

تصویر ۲ - مشارکت زنان در تکنیک نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی

دومین تکنیک مورد نظر در جهت دستیابی به هدف پژوهش، تکنیک دسترسی به منابع طبیعی است. مشارکت کنندگان در این تکنیک، شامل تعدادی از مطلعین و افراد کلیدی دعوت شده توسط دهیار روستا بودند. پس از شرح اهداف اجرای تکنیک، به دلیل تعدد منازل مسکونی روستا و لزوم ترسیم کلیه منازل (خانوارها) در نقشه، افراد کلیدی به دو گروه تقسیم شدند و هر گروه با تسهیل‌گری یکی از اعضای پروژه و با رهبری عضو شورای اسلامی و دهیار، کار را شروع کردند. دو تیم تشکیل شده (تصویر شماره ۳ و ۴)، ۶ و ۷ نفره بودند که با تقسیم روستا به دو قسمت بالای رودخانه و پایین رودخانه، اقدام به تعیین مکان منازل روستایی با نام سرپرستان خانوار نمودند. سپس بحث‌های مربوط به دسترسی هر خانوار به انواع مختلف منابع طبیعی، آغاز و تسهیل‌گری شد. اجرای تکنیک، در هر گروه یک و نیم ساعت به طول انجامید.

تصویر ۳ - مشارکت روستاییان در تکنیک نقشه دسترسی به منابع (گروه ۱)

تصویر ۴ - مشارکت روستاییان در تکنیک نقشه دسترسی به منابع (گروه ۲)

در تکنیک طبقه بندی درآمد، مشارکت کنندگان که به صورت هدفمند از مطلعین کلیدی و ریش سفیدان روستا انتخاب شدند (تصویر شماره ۵) در رابطه با معیارهای تعیین طبقه هر خانوار به توافق رسیدند؛ سپس با کمک نقشه دسترسی به منابع، اقدام به تعیین طبقه هر خانوار نمودند.

تصویر ۵ - مشارکت روستاییان در تکنیک طبقه بندی مشارکتی درآمد

جهت اجرای تکنیک سیاهه دام با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند همگون مطلعین کلیدی به طور عمدۀ دامداران روستا انتخاب شدند (تصویر شماره ۶). بعد از شرح هدف برای مشارکت کنندگان، جایگاه هر خانه به کمک نقشه دسترسی به منابع تعیین و میزان بهره مندی هر خانه از دام های سبک و سنگین با علائم مورد توافق هر دو گروه مشخص شد.

Homogeneous Sampling

تصویر ۶ - مشارکت روستاییان در تکنیک سیاهه دام

نتایج و بحث

عمده نتایج به دست آمده از اجرای تکنیک‌های نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی، تکنیک نقشه دسترسی به منابع طبیعی، تکنیک طبقه بندی مشارکتی درآمد و تکنیک سیاهه دام به شرح زیر می‌باشد:

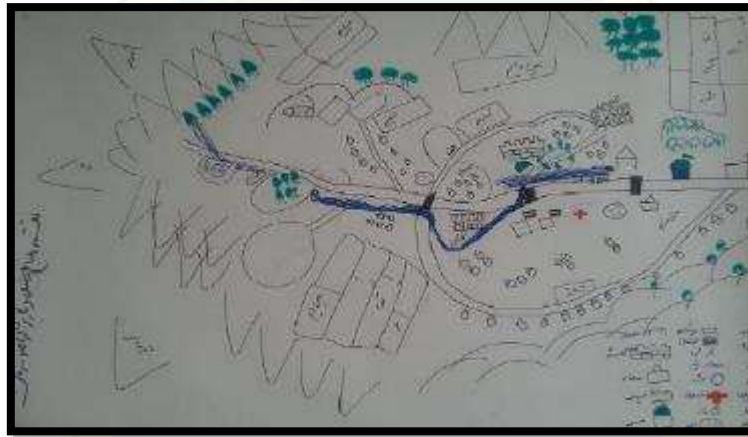
نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی

تحلیل نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی (تصویر شماره ۷ و ۸) نشان می‌دهد روستای سرماج دارای ۳۴۵ خانوار^۷ می‌باشد که به دلیل رواج زندگی پدر سالاری، کلیه خانوارها در ۲۹۱ خانه روستایی سکونت دارند. روستا دارای چهار مدرسه در سطوح ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان است که یکی از مدارس ابتدایی به حالت نیمه تخریب درآمده و بدون استفاده مانده است. دبیرستان نیز، در حال حاضر غیر فعال می‌باشد. روستا دارای مرکز ICT بوده و خانه بهداشت نیز خدمات خود را به اهالی ارائه می‌دهد. از دیگر بهره‌مندی‌های روستا عبارتند از : مسجد، حسینیه، بناهای تاریخی قلعه سرماج و قبرستان تاریخی، دهیاری، دو نانوائی غیر فعال، مغازه‌های متعدد، غسالخانه، اراضی آبی و دیم، باغات به ویژه باغ گردو، چاه عمیق و نیمه عمیق و البته چشمه سرماج که منبع مهمی در تأمین آب آشامیدنی و کشاورزی و دامداری این روستا محسوب می‌شود. در اطراف این روستا، کوه‌های متعددی با نام‌های محلی کوه فلنگه، کوه مله کبود، کوه قصر قلعه، کوه شیرز، کوه ارجن چغا، کوه دید بانگه و تپه‌هایی از جمله تپه برآفتاب، تپه درخت سبز و تپه پوشنکه قرار گرفته‌اند. همچنین ۱۸ حلقه چاه عمیق جهت استفاده در بخش کشاورزی در مناطق مختلف کشت حفر شده است. چشمه‌های روستای سرماج با عناوین محلی چشمه چناران، قنبرعلی، قصر قلعه، سیاه گله، سفید، سر سیل (باغ زمان)، رستم و خیوانه به کمک اهالی روستا تعیین موقعیت شدند. لازم به ذکر است که نقشه‌ی مذکور توسط گروه بانوان نیز ترسیم گردید که با نقشه ترسیم شده توسط آقایان تفاوت‌هایی داشت.

^۷ لازم به توضیح است که آمار ارائه شده توسط مطلعین کلیدی در روستای سرماج با آمار منتشر شده حاصل از سرشماری سال ۱۳۹۰، در رابطه با تعداد خانوار در روستا، اختلاف جزئی دارد که می‌توان آن را به اختلاف زمانی چهار ساله بین دو بازه زمانی سرشماری و مطالعه حاضر نسبت داد.

تصویر ۷ - نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی - مردان

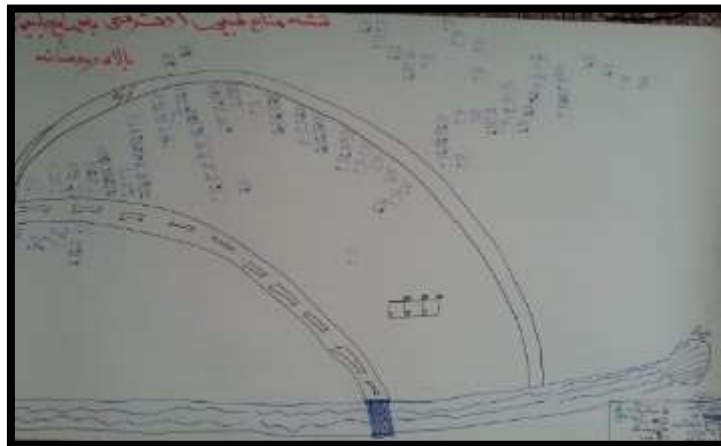

تصویر ۸ - نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی - زنان

تکنیک نقشه دسترسی به منابع طبیعی

طبق نتایج حاصل از ترسیم نقشه دسترسی به منابع طبیعی (تصویر شماره ۹ و ۱۰) عمده منابع طبیعی روستایی که با عبارت بودند از: چشمه، مرتع، زمین آبی، زمین دیم و باغ. دسترسی و یا عدم دسترسی هر خانوار به هر کدام از منابع طبیعی موجود در روستا به کمک درج نمادهایی (که اعضای هر دو گروه تعیین کرده و در مورد آن به اجماع رسیدند) در داخل تصویر هر منزل نمایش داده شد. قابل ذکر است که در برخی موارد، چند خانوار در یک منزل روستایی سکونت داشته‌اند که همگی با یکدیگر نسبت خویشاوندی نزدیک دارند و تصمیم بر آن شد که هر کدام از این موارد به عنوان یک خانوار به حساب بیاید؛ چرا که به اعتقاد اهالی، استفاده همه آن‌ها از منابع به صورت اشتراکی بوده و به طور عملی تفکیک آن امکان پذیر نیست. از جمله نکات قابل ذکر در ترسیم نقشه دسترسی به منابع طبیعی این است که اعضای گروه‌ها اذعان داشته‌اند که به ساکنین روستاهای اطراف، اجازه استفاده از منابع طبیعی حوزه سرماج را نمی‌دهند. در پایان دو نقشه بالا و پایین رودخانه را در کنار یکدیگر گذاشته و اصلاحاتی را با نهایت دقت انجام دادند. در نقشه دسترسی مشخص شد که تمامی ۲۹۱ منزل مسکونی، از منبع طبیعی چشمه استفاده می‌کنند. ۱۱۴ خانوار، از مراتع روستا بهره‌مند هستند. وجود ۲۳ باغ با مقیاس کوچک در روستا گزارش شده است. ۱۲۶ خانوار، مالک زمین آبی و ۱۳۹ خانوار، مالک زمین دیم هستند. ۳۶ حلقه چاه نیز، در روستا وجود دارد که مصارف خانگی داشته و بدون مجوز هستند. تعدادی چاه عمیق و نیمه عمیق نیز برای مصارف بخش کشاورزی در زمین‌های مربوطه تعبیه شده است که تعداد چاه‌های عمیق، ۵ حلقه و تعداد چاه‌های نیمه عمیق، ۱۳ حلقه گزارش شده است.

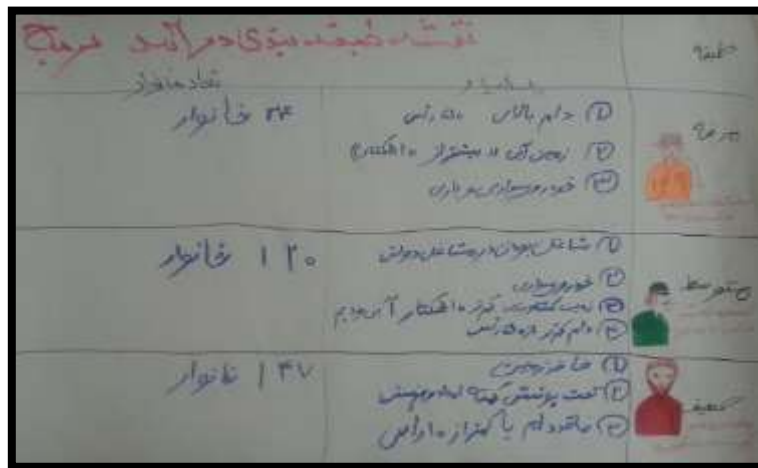
تصویر ۹ - نقشه دسترسی به منابع - بالای رودخانه

تصویر ۱۰ - نقشه دسترسی به منابع - پایین رودخانه

تکنیک طبقه بندی مشارکتی درآمد

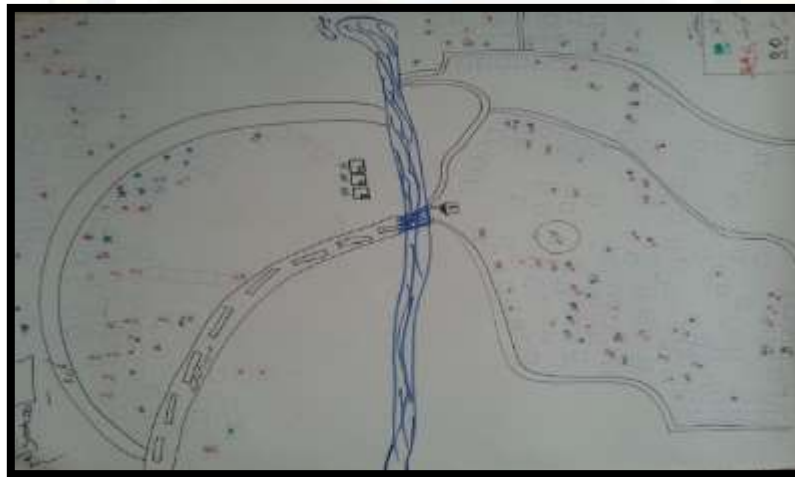
در نهایت، تکنیک طبقه بندی مشارکتی درآمد و تکنیک سیاهه دام انجام شد. طبق نتایج حاصل از تکنیک طبقه بندی مشارکتی درآمد (تصویر شماره ۱۱)، روستاییان به سه طبقه یا گروه تقسیم شدند: ۱. طبقه ی مرفه (۲۴ خانوار) با معیارهایی از قبیل: مالکیت دام بالای ۵۰ رأس، زمین آبی بیشتر از ۱۰ هکتار و همچنین مالکیت خودروی سواری و باری. ۲. طبقه متوسط (۱۲۰ خانوار)، با معیارهای شاغل بودن در بخش های دولتی، مالکیت دام کمتر از ۵۰ رأس و مالکیت زمین آبی و دیم کمتر از ۱۰ هکتار و ۳. طبقه ضعیف (۱۴۷ خانوار) با معیارهایی شامل: فاقد زمین، تحت پوشش کمیته امداد و فاقد دام.

تصویر ۱۱ - نقشه طبقه بندی مشارکتی درآمد

تکنیک سیاه دام

جمع بندی اطلاعات به دست آمده در تکنیک سیاه دام (تصویر شماره ۱۲) نشان می دهد که ۳۸ خانوار در روستا، بین ۱ تا ۳ رأس گاو دارند، ۱۵ خانوار بین ۱ تا ۵ گوسفند، ۶۸ خانوار بین ۵ تا ۵۰ گوسفند، و ۱۴ خانوار هم بین ۵۰ تا ۲۵۰ رأس گوسفند دارند. همچنین ۴۲ خانوار، مالک ۱ تا ۵ بز و ۱۸ خانوار، مالک ۵ تا ۱۵ رأس بز هستند. قابل ذکر است که طیف تقسیم بندی نیز بوسیله خود اعضای گروه تعیین شد.

تصویر ۱۲ - نقشه سیاه دام

نتیجه گیری

جوامع روستایی طی چند دهه اخیر در سراسر جهان با تغییرات بسیاری مواجه شده اند. به نحوی که در ایران نیز شاهد چنین تغییراتی از جمله مهاجرت های روستاییان به شهرها، خالی از سکنه شدن برخی روستاها، تغییر کاربری اراضی و ... هستیم. این تغییرات، ساختار روستا را دگرگون نموده و به موازات آن تأثیرات عمده ای بر ساختار اجتماعی و فرهنگی گذاشته است (مقصودی، ۱۳۹۲). بنابراین مطالعه جوامع روستایی در عصر حاضر، روش های ترویجی جدیدی می طلبد. از طرفی هرگونه کار ترویجی و نیازسنجی برای اجرای یک پروژه روستایی، نیاز به شناخت مسایل و گردآوری اطلاعات دارد که جهت کسب این اطلاعات و ارزیابی پروژه ها از روش های مختلفی استفاده می شود. در گذشته این شناخت و یادگیری از سطح روستا به کمک روش های پیمایش انجام می شد. این در حالی است که در دهه ۷۰ میلادی به

توجه به مشکلات پیش آمده در روش های متعارف تحقیقات توسعه روستایی، از جمله عدم مشارکت روستائیان در مراحل مختلف طرح ها و پروژه ها و به تبع آن عدم استقبال از چنین طرح هایی از جانب روستائیان، ذهن ها را به سمت روش ها و رهیافت های مشارکتی سوق داد. چرا که از یک سو اجرای موفقیت آمیز برنامه های مختلف توسعه روستایی نه تنها به عملکرد ادارات مختلف و کارشناسان بلکه به مشارکت موثر مردم در همه سطوح مرتبط می باشد (Chehetri, 2013; Dutta, 2012) و از سوی دیگر هرگونه کار ساماندهی و توسعه فضاهای روستایی، نیاز به شناخت از مسائل و گردآوری اطلاعات دارد و پس از گذشت چند دهه تلاش برای توسعه روستایی، فقدان مشارکت نهادمند از سوی روستائیان، از علل ناکامی طرح های توسعه ای به شمار می آید (هدایتی، ۱۳۸۸). به موازات این جریان، در سال های اخیر به دلیل مزایای فراوان روش های جمع آوری اطلاعات، رهیافت ها و روش های مشارکتی گسترش زیادی یافته اند و اصطلاح مشارکت، نقش مهمی در مباحث مربوط به توسعه روستایی به خود اختصاص داده است. یکی از این روش ها، ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) می باشد که یکی از مشهورترین آنهاست و بنگاه های توسعه، توجه ویژه ای به آن کرده اند. در مطالعه حاضر نیز، جهت جمع آوری اطلاعات و بررسی دارایی های روستائیان، از تکنیک های ارزیابی مشارکتی بهره گرفته شد. تکنیک ها با مشارکت فعال گروه های مختلف مردمی اجرا و نتایج تحلیل گردید. با استفاده از تکنیک نقشه منابع طبیعی و کاربری اراضی تصویری کلی از منابع طبیعی و زیرساختی روستا به دست آمد. لازم به ذکر است که نقشه مذکور توسط گروه بانوان نیز ترسیم گردید. تفاوت قابل توجه بین نقشه ترسیم شده توسط گروه آقایان و بانوان، مکان یابی دقیق تر چشمه ها و اراضی مزروعی و ذکر جزئیات بیشتر توسط گروه آقایان بوده است. با اجرای تکنیک نقشه دسترسی به منابع طبیعی میزان بهره مندی خانوارهای روستایی از منابع طبیعی از جمله منابع آب، مراتع و اراضی کشاورزی مشخص شد. روستای سرماج حسین خانی از نظر امکانات و پتانسیل های طبیعی در وضعیت نسبتاً مساعدی قرار دارد؛ از طرفی وجود مراتع، اراضی کشاورزی و چشمه های طبیعی متعدد، نشان از اهمیت شغل کشاورزی و دامداری برای ساکنین این روستا دارد. از طرفی با اجرای تکنیک طبقه بندی مشارکتی درآمد مشخص شد که اکثریت خانوارهای روستا در طبقه درآمدی ضعیف قرار دارند که نشان دهنده عدم بهره مندی مناسب و عادلانه روستائیان از این منابع و سرمایه های طبیعی می باشد. در نهایت با اجرای تکنیک سیاهه دام، میزان بهره مندی خانوارهای روستایی از انواع دام سبک و سنگین مشخص شد. آنچه از جمع آوری اطلاعات اولیه به عنوان یکی از اهداف اجرای تکنیک های مشارکتی مهم تر می باشد جلب مشارکت روستائیان در فرایند پروژه بوده است. ضمن اینکه، در حین و به ویژه در پایان کار، حس رضایت خاطر و شادمانی مشارکت کنندگان از انجام کار مشارکتی قابل تأمل بود.

در پایان، باید خاطر نشان ساخت که قدرت تحقیق و تحلیل گری روستائیان، زمانی محرز می شود که زمینه مشارکت آن ها فراهم گردد و از طرفی بدون مشارکت آگاهانه و خودجوش روستائیان نمی توان به موفقیت تلاش ها در جهت توسعه پایدار امیدوار بود.

مراجع

- زرنگار ح ر و رحیمی ع (۱۳۸۸). ارزیابی مشارکتی مدیریت فاجعه در روستاهای زلزله زده بم (مطالعه موردی روستای درب باغ). فصلنامه علوم اجتماعی شماره ۵۰، صص ۹۲-۱۲۷.
- صادق زاده، ع، طهماسبی، ش، مردب، ک و نیک طبع، س (۱۳۹۳). برنامه ریزی توسعه اجتماعی پایدار روستایی به روش PRA مورد مطالعه: روستای زرنان پایین. اولین کنفرانس ملی جغرافیا، گردشگری، منابع طبیعی و توسعه پایدار.
- طالب م، میرزایی ح، بخشی زاده ح (۱۳۸۹). برنامه ریزی تعاملی گردشگری روستایی با رهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی. مورد مطالعات روستای وکیل آباد سردابه. پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۱، صص ۱۹-۳۶.
- عزمی، آئیژ (۱۳۸۷) کاربرد روش تحقیق در مطالعات روستایی (با تأکید بر مفهوم مطالعات کانونی) مسکن و محیط روستا. ۲۷ (۱۲۳). صص ۶۸-۷۵
- فمی، ح ش، علی بیگی، الف ح، شریف زاده، ا (۱۳۸۳). رهیافت ها و فنون مشارکت در ترویج کشاورزی و توسعه روستایی. انتشارات مؤسسه توسعه روستایی ایران. تهران.

- کمالی، م ب (۱۳۸۵). تحقیقات مشارکتی، رهیافت‌ها، تجربیات و پیشنهادها. فصلنامه روستا و توسعه. ۹ (۴). صص ۲۱۸-۲۴۶.
- مایندرتسما، ج (۱۳۷۶). تعیین اولویتهای پژوهشی. ترجمه عبدالرسول مرتضوی، علیرضا خرمایی و حجت یوسفی، وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی. تهران.
- مقصودی، م (۱۳۹۲). روش ارزیابی مشارکتی روستایی - انسان شناسی روستایی، تهران: انتشارات علمی.
- مقصودی م و رحیمی ع (۱۳۸۷). روش ارزیابی مشارکتی روستایی مطالعه موردی چهار روستا در منطقه اوان از استان قزوین. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۷، صص ۹۱-۱۱۸.
- هدایتی، ص (۱۳۸۸). طرح توسعه کالبدی روستای اورامان با استفاده از روش PRA. پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی. دانشگاه زابل.
- Chehetri, P. D. (2013). People's Participation in development: Sikkim in Perspective. International Journal of innovative research and development. 2(5) Pp: 1477-1497.
- Dutta, B (2012). 'People's Participation in Rural Development: A Case Study in Dibrugarh District of Assam. Indian Journal of Management .5 (7): Pp: 15-26.
- Limpho L (2015) "The importance of rural communities' participation in the management of tourism management: A case study from Lesotho", Worldwide Hospitality and Tourism Themes, 7 (5): Pp: 453-462. <https://doi.org/10.1108/WHATT-06-2015-0029>